

**TATIANA SEDOVÁ, ZUZANA PALOVIČOVÁ:
Zdravotné postihnutie v kontexte ľudských práv. Filozofická
reflexia**

Bratislava: Veda 2018, 143 s.

Otázka idey ľudských práv v kontexte zdravotného postihnutia je v súčasnosti reflektovaná z rôznych perspektív – právnej, sociologickej, politologickej či historickej. Autorky v publikácii ponúkajú filozofické aspekty tejto problematiky, pričom vychádzajú z predpokladu, že v tomto interdisciplinárnom skúmaní má filozofia skôr mediačnú úlohu. Podľa nich filozofický prístup umožňuje odlišiť historické aspekty ľudských práv spojených s konkrétnymi mocensko-právnymi konšteláciami od systematickej otázky ich zdôvodnenia, zdrojov, adresátov, vzťahu k právnym nárokom a povinnostiam až k záväzkom, morálke a spravodlivosti. Analýza problematiky filozofickými metódami im umožňuje preskúmať konceptuálne a argumentačné problémy, akými sú napríklad normatívnosť ľudských práv, obsah pojmu ľudskej dôstojnosti ako ústredného pojmu ľudských práv, vzťahu ľudských práv a pojmov človek, osoba, autonómia (s. 27 – 28). Osobitne možno oceniť tento prístup, pretože jeho konzekvencie sa netýkajú len filozofických zdôvodnení ľudských práv, ale sú istým základom aj pre praktické úvahy o tom, čo by sa malo realizovať v rámci uplatňovania ľudských práv v slovenskom prostredí. V tomto zmysle má práca filozofický aj praktický význam.

Publikácia nadväzuje na predchádzajúce skúmanie autoriek, najmä z oblastí sociálnej a politickej filozofie. Práca je rozdelená do šiestich tematicky a logicky na seba nadväzujúcich kapitol. V prvej autorky filozofickým štýlom a teoreticko-metodologickým postupom analyzujú mnohotvárný a zložitý, ba až protirečivý vzťah empirických a sociálnych vied v súvislosti s ekonomickou a kultúrnou globalizáciou a presadzovaním idey ľudských práv. Na základe neho ukazujú, že sa vynára staronový problém vzťahu medzi prírodou a kultúrou (resp. spoločnosťou), medzi mocou a poznaním, svetom vecí, artefaktov a ľudí, medzi hodnotami a faktami, vedeckým poznaním, technológiou a politikou (s. 12). Teoreticko-metodologické východisko umožňuje autorkám problematizovať pozíciu človeka so zdravotným postihnutím v sociálnom a prirodzenom kontexte, čím predkladajú odvážnu tézu, že idey európskeho občianstva zoči-voči realitám životného sveta Európanov ostávajú neživými abstrakciami (s. 14). S týmto tvrdením možno do istej miery súhlasiť, pretože individuálna identita (napr. presadzovanie práva na inakosť a vlastný životný štýl) zdôrazňuje skôr konkrétne individuálne zdravotné postihnutie konkrétnej osoby, zatiaľ čo metodologické východisko autoriek

predpokladá sociálne ukotvenú identitu. Preto sa dá pochopiť, prečo v prvej kapitole autorky tvrdia, že filozofická teória človeka by mala odrážať reálny vzťah človeka k svetu, a to v ontologickej, existenčnej forme. To však nepochybne znamená, ako naznačujú samy autorky, že treba nadviazať na pokusy vyrovnáť sa s naturalizmom a redukcionizmom (prehodnotiť vzťah človeka k vlastnému telu) a teóriami o ľudskej prirodzenosti (ľudská prirodzenosť ako tabula rasa, ako stelesnenie prírodného ušľachtilého divocha alebo ducha v stroji (s. 23).

Druhá časť publikácie obhajuje tézu, že univerzálne deklarovanie ľudských práv bez akéhokoľvek sociálneho a politického kontextu je skôr len ideologickým konštruktom, ktorý sa inštrumentálne, najmä v rovine medzinárodného práva, zneužíva a využíva. Autorky možný prameň zneužívania idey ľudských práv vidia v tom, ako sa pracuje s prívlastkami ľudských práv – s kategóriami neodňateľnosti, neodcudziteľnosti, nepremlčateľnosti, nezrušiteľnosti. Tieto prívlastky deklarujú bezčasovosť, univerzálnosť, všeobecnú platnosť ľudských práv, akoby suplovali božie desatoro s ich normatívnou autoritou (s. 26). Navyše treba poznamenať, že ide o prirodzeno-právny slovník z 18. storočia. Preto by sa ľudské práva nemali chápať ako predpisy, vzory, ktoré sa majú nasilu aplikovať v konkrétnych spoločenských pomeroch. Avšak ich ukotvenie a uplatňovanie by sa malo interpretovať v konkrétnom inštitucionálnom zázemí a spoločensko-politickom konsenze, pretože každý človek je primárne začlenený do nejakého politického systému, ktorý ho napokon ako adresáta právnych nárokov aj rešpektuje (s. 32). Z tohto prístupu vyvodzujú aj konkrétne konzekvencie pre praktické opatrenia, ktoré by mali vychádzať zo sociálno-konštrukcionistického definovania postihnutia (vrátane fyzických aj psychických poškodení a deficitov) (s. 41), čo je zrejme aj z úvah o deinštitucionalizácii sociálnych služieb na Slovensku (s. 119 – 129). Tento interpretačný rámec je pre autorky ústredným východiskom skúmania ľudských práv v kontexte zdravotného postihnutia, čím poskytujú istý druh predstavy o tom, aký charakter má zdravotné postihnutie a čo špecifikuje osoby so zdravotným postihnutím.

Tretia kapitola publikácie sa zameriava na interpretačné problémy *Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím*, ktorý spolu s *Opčným protokolom k Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím* podpísal prezident Slovenskej republiky dňa 26. septembra 2007. Autorky si pritom všimajú najmä problém rovnosti a nediskriminácie, definície zdravotného postihnutia či práva na nezávislý život. Aj v tomto prípade zdôrazňujú sociálny model chápania zdravotného postihnutia, čo ich do istej miery limituje voči prípadným námietkam, ktoré boli vznesené vo vzťahu k tomuto modelu. Autorky rovnosť a právo v oblasti ľudských práv považujú za potenciálny prostriedok na dosiahnutie spoločenských zmien potrebných na odstránenie sociálnych bariér (s. 51 – 52), čo niektorí môžu označiť za utopickú predstavu o zmysluplnej sociálnej zmene. Autorky sa taktiež zaoberajú problémom práva

na nezávislý život, pričom zdôrazňujú, že článok 19 odkazuje na právo na život v spoločnosti, no nie je dostatočný na vymedzenie práva na nezávislý spôsob života, pretože právo na nezávislý život je oveľa širšie – závisí od faktorov daných prostredím a človekom (s. 61).

Ďalšia kapitola je venovaná analýze pojmu zdravotné postihnutie z hľadiska rôznych prístupov. Táto kapitola zohráva v rámci publikácie dôležitú úlohu, pretože prostredníctvom nej možno reflektovať výrazové prostriedky nárokov a povinností, ktoré sa vzťahujú k osobám so zdravotným postihnutím, a taktiež výber pojmov a výrazov, ktorými sa vypovedá o zdravotnom postihnutí. Autorky približujú tri relevantné modely zdravotného postihnutia, pričom značnú časť venujú východiskám prístupov, ktoré sú zamerané na sociálne fungovanie – na model spôsobilostí podľa Amartya Sena. Jeho základným východiskom je kvalita ľudského života v jeho pluralitných podobách. Ľudské blaho konceptualizuje prostredníctvom pojmov fungovanie (*functioning*) a spôsobilosti (*capabilities*) (s. 75). V tomto modeli diagnóza zdravotného postihnutia nezávisí primárne od biomedicínskej tradície, a ani od modelu ICF (*International Classification of Functioning*), ale od merania funkčnosti a spôsobilostí jednotlivca v konkrétnom sociálnom kontexte. Toto môže viesť ku kritickej pozícii – napokon tú autorky aj pripúšťajú (s. 81) –, podľa ktorej meranie rozsahu poškodenia je náročné a nejednoznačné, pretože závisí od konkrétneho kontextu funkčných dôsledkov. Napriek tomu sa autorky pokúšajú ukázať, že model A. Sena možno implementovať do praxe, ako sa o to pokúsila aj nemecká ekonómka W. Kuklysová. Navyše kladú osobitný dôraz na výhody a limity implementácie tohto modelu v našom prostredí, čo môže byť podnetné najmä pri úvahách o tom, čo treba realizovať, aby osoby so zdravotným postihnutím mali súbor základných materiálnych podmienok potrebných na život hodný ľudskej dôstojnosti.

V predposlednej kapitole autorky analyzujú úlohu autonómnej subjektivity vo vzťahu k osobám so zdravotným postihnutím. Autonómia je v súčasnej filozofii dôležitý koncept, a to aj so zreteľom na aplikovanú etiku, pretože pokiaľ ide o isté druhy zdravotného postihnutia (napr. duševného charakteru), uvažuje sa o vymedzení rozsahu princípu rešpektovania autonómie. Dôvodom týchto úvah je skutočnosť, že napríklad zdravotnícki pracovníci a ich pacienti nemusia zdieľať rovnaké systémy hodnôt, čo podnecuje otázku, či a do akej miery má byť obmedzená subjektívna autonómia pri rozhodovaní o liečebnom režime. Autorky tento problém reflektujú rozvíjaním kritiky vo vzťahu k tradičnej autonómii liberálneho individualizmu, v ktorej subjektívna autonómia Kantovho racionálne sa rozhodujúceho subjektu nedokáže zahrnúť subjekt s obmedzenými schopnosťami rozhodovať za seba. Navyše takýto prístup abstrahuje od sociálnej povahy človeka (s. 95). Ako alternatívu predkladajú koncept intersubjektívne konštituovanej identity (*relational autonomy*). Zástancovia tohto prístupu sú presvedčení, že autonómia je vždy formovaná aj vzťahmi k druhým (s. 89). Z tohto

pohľadu autonómia tkvie v súbore sociálne nadobudnutých praktických kompetencií v oblasti sebadôvery, sebaúcty, sebaocenenia, sebazpoznávania a sebaurčenia (s. 99). Výhodou tohto prístupu je odkazovanie aj na sociálny kontext – rôzne formy socializácie môžu uľahčiť alebo brániť rozvoju autonómie, a preto otázka, či je alebo nie je voľba jednotlivca slobodná, musí byť určená odkazom na sociálny kontext. V tomto zmysle autorky v tretej kapitole interpretujú aj koncepciu tzv. podporovaného rozhodovania (*supported decision making*) (s. 58). Autorky sa síce explicitne nevyjadrujú k možnostiam a limitom tohto druhu uvažovania o autonómii na praktickej úrovni, no v zásade predostierajú intelektuálne skromné stanovisko, podľa ktorého tieto úvahy z filozofického hľadiska môžu byť podnetom pre hľadanie nových vízií, a to najmä v kontexte oslabovania medzigeneračných väzieb, solidarity a sociálnej kohézie (s. 106).

Posledná kapitola je zameraná na právo osôb so zdravotným postihnutím na nezávislý život a právo na integráciu a začlenenie do spoločnosti. Sústreďuje sa na analýzu praktických problémov súvisiacich s ich uplatňovaním v našom prostredí. Autorky v nej poukazujú na nejednoznačné definovanie inštitucionálnej starostlivosti (s. 110), ale upozorňujú aj na negatívne konzekvencie právnej úpravy v oblasti sociálnych služieb (s. 113 – 116).

Rozpracovanie filozofických prístupov v kontexte ľudských práv osôb so zdravotným postihnutím má veľký metodologický význam a teoreticko-praktický dosah na spoločenské vedy – sociológiu, etiku, estetiku, pedagogiku a iné, pretože otvára priestor pre pochopenie rôznych foriem filozofických zdôvodnení ľudských práv. Na záver treba vyzdvihnúť snahu autoriek vysporiadať sa s explicitne naturalistickými koncepciami chápania zdravotného postihnutia, autonómie, zmyslu života či nezávislosti. Celkovo monografiu možno hodnotiť ako podnetný príspevok k objasneniu tejto problematiky. Prístup autoriek k riešeniu otázky ľudských práv v kontexte zdravotného postihnutia považujeme za veľmi perspektívny, pretože môže pomôcť odkryť iné možnosti riešenia a perspektívy uplatňovania ľudských práv osôb so zdravotným postihnutím v praxi. Monografiu možno odporúčať nielen akademickej, ale aj širšej verejnosti, ktorej osud spoluobčanov so zdravotným postihnutím nie je ľahostajný.

Martin Foltin

Martin Foltin
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
Slovenská republika
e-mail: mart.foltin@gmail.com